

Iconische huizen in Nederland

Paleizen voor het volk

Natascha Drabbe neemt ons mee naar de meest iconische huizen uit de twintigste eeuw in Nederland. Als er iets is geweest wat in de jaren twintig van de vorige eeuw een revolutionaire verandering teweegbracht in het interieur van onze huizen, dan was het wel de noodzaak om meer huizen te bouwen voor de gewone man, de arbeidersklasse. Een wereldberoemd voorbeeld hiervan is woonblok 'Het Schip' in Amsterdam. Dit 'arbeiderspaleis' is ontworpen door architect Michel de Klerk en gebouwd in de stijl van de Amsterdamse School.

Fotografie | Els Zweerink

In opdracht van woningbouwvereniging 'Eigen Haard' ontwerpt Michel de Klerk (1884–1923) de arbeiderswoningen op een driehoekige kavel aan het Spaarndammerplantsoen. Het in 1919 gebouwde complex bevatte 102 woningen voor de arbeidersklasse, een kleine vergaderzaal, een postkantoor en een school. Het gebouw werd omschreven als een arbeiderspaleis en kreeg al snel de bijnaam 'Het Schip'. De totaalcompositie en de grote vormenrijkdom getuigen van het ontwerptalent van De Klerk en de detailleringen in het metsel- en timmerwerk van het vakmanschap van de uitvoerders. De gevels ademen een feestelijke sfeer uit en bestaan uit feloranje bakstenen, versierd met een veelheid aan kunstzinnige vormen, eveneens in baksteen.

Michel de Klerk

Michel de Klerk, die slechts 39 jaar is geworden, neemt binnen de Amsterdamse Schoolbeweging een vooraanstaande plaats in. Hij stierf in 1923 aan de gevolgen van een longontsteking. De Klerk groeide in armoede op in de Amsterdamse Jodenbuurt. Doordat hij op de lagere school over een groot tekentalent bleek te beschikken, kreeg hij de kans om een vervolgoopleiding op de ambachtsschool te volgen. In 1898 nam architect Eduard Cuypers, een volle neef van de architect P.J.H. Cuypers, hem in dienst als hulpje. Eduard Cuypers had een groot bureau waar zowel kunstnijverheid beoefend werd als architectuurontwerpen gemaakt werden. De Klerk was bij aanvang van zijn dienstbetrekking amper veertien jaar oud. Hij zou twaalf jaar op het bureau van Cuypers blijven werken. Sinds zijn opdracht voor een blok arbeiderswoningen aan het

Johannes Vermeerplein zou zijn naam verbonden blijven met volkshuisvesting. Samen met architect Kramer ontwierp De Klerk ook het woningencomplex 'De Dageraad' voor de sociaaldemocratische Algemeene Arbeiderscoöperatie 'De Dageraad' aan de P.L. Takstraat eveneens in Amsterdam. De Klerks socialistische opvattingen hebben bij het verkrijgen van deze opdrachten ongetwijfeld meegespeeld.

Natascha Drabbe, architectuurhistoricus en bewoner van het vermaarde Van Schijndelhuys in Utrecht is directeur en oprichter van Iconic Houses, een internationaal netwerk van eigenaren en beheerders van architectonisch bijzondere huizen uit de twintigste eeuw. Zij streven de instandhouding van modern erfgoed na. De website iconichouses.org dient als platform voor ruim honderdvijftig Iconic Houses over de hele wereld, waarvan er maar liefst 24 in Nederland staan. De huizen zijn

allemaal (op afspraak) te bezoeken en in sommige mag zelfs overnacht worden.

Het gebouw kreeg al snel de bijnaam 'Het Schip'

NATASCHA DRABBE

Pioneers of the Dutch Modern House

Voor wie nieuwsgierig is naar meer verhalen over de ontwikkelingen in de Nederlandse woonhuisarchitectuur van de twintigste eeuw heeft Iconic Houses een vijfdelige thematische videoserie gemaakt waar specialisten de volgende onderwerpen belichten:

- *Hygiëne en gezondheid in het moderne huis* door Hetty Berens, conservator van Huis Sonneveld;
- *Paleizen voor het volk* door Valentijn Carbo, architectuurhistoricus bij Vereniging Hendrick de Keyser;
- *De rollen van vrouwen: opdrachtgevers en architecten* door Natalie Dubois, conservator design Centraal Museum Utrecht;
- *Ruimtelijke experimenten* door Robert von der Nahmer, bewoner van de Diagoonwoning;
- *Het woonhuis als zelfportret: architectenhuizen* door Natascha Drabbe, eigenaar van het Van Schijndelhuis.

De videoserie duurt 1 uur. De serie is al dan niet met een keynote-lezing over hetzelfde thema te streamen via www.iconichouses.org/shop.

Museumwoning

De appartementen van 'Het Schip' worden nog altijd door huurders bewoond. Het voormalige postkantoor, de school en de woning onder het iconische torentje, zijn tegenwoordig als museum en museumwoning ingericht. In de museumwoning is te zien hoe De Klerk alle behoeften van het dagelijks leven in de arbeiderswoning een plek gaf. Zijn credo was: *'Niets is mooi genoeg voor de arbeider die al zo lang zonder schoonheid heeft moeten leven.'* De museumwoning geeft inzicht in de leefsituatie van arbeiders die vanaf 1920 in het woningcomplex woonden. Het is voor ons moeilijk voor te stellen wat een enorme vooruitgang in de leefomstandigheden dit voor de arbeiders destijds was. Wij vinden het normaal om allemaal in huis een eigen slaapkamer, een goed geoutilleerde keuken en een fijne badkamer te hebben.

Het karakteristieke torentje heeft geen directe functie. Het gaf aan dat hier het centrum van het woonblok was, vergelijkbaar met de spits van een kerktoeren.

'Niets is mooi genoeg voor de arbeider die al zo lang zonder schoonheid heeft moeten leven'

- Michel De Klerk -

Michel de Klerk, foto Museum Het Schip.

Reconstructie krotwoning

Nederland is beroemd om de Woningwet uit 1901; het was het eerste land dat zo'n stap zette. Als antwoord op de erbarmelijke woonomstandigheden van de arbeiders ontstond een unieke samenwerking tussen overheid, corporaties en architecten met als doel de realisering van een zo hoog mogelijke, betaalbare woonkwaliteit voor iedereen. Dat was hard nodig, want de arbeiders die massaal van het platteland naar de steden trokken, vonden hun onderkomen in kelders, sloppen, krotten en eenkamerwoningen, waar ze met het hele gezin moesten wonen. Straten werden dicht op elkaar gebouwd, waardoor er weinig daglicht en frisse lucht was. Ongezonde woonomstandigheden veroorzaakten ziektes en epidemieën. Langzaam maar zeker werden de krotwoningen onbewoonbaar verklaard en maakten ze plaats voor betere woningen.

Museum 'Het Schip' maakt door de reconstructie van een krotwoning op werkelijke grootte (16 vierkante meter) op het voormalige schoolplein duidelijk hoe het was om met een heel gezin in een krot te wonen. In de krotwoning is nauwelijks daglicht. Koken, wassen en slapen vindt hier plaats in een en dezelfde ruimte. Door met de ogen van de bewoners naar deze krotwoning (een gezin met zeven kinderen) te kijken, wordt inzicht gegeven in de geschiedenis en het belang van de sociale woningbouw in Nederland.

Fré Cohen: vorm en idealen van de Amsterdamse School

Tot en met 30 oktober 2022 presenteert Museum Het Schip een tentoonstelling over de Nederlandse kunstenares en grafica Fré Cohen (1903-1943). Fré Cohen was een succesvolle en beeldbepalende vrouw in de mannenwereld van het grafisch ontwerp. Zij is van groot belang geweest voor de Amsterdamse School. In haar werk worden zowel de vormtaal als de idealen van de Amsterdamse School duidelijk verwoord. Kijk voor meer informatie op www.hetschip.nl

Portret Fré Cohen, Collectie Peter van Dam.

*De grote vormenrijkdom
getuigt van het ontwerptalent
van de architect*

Echtpaar bij de haard in hun appartement, foto Museum Het Schip.

Arbeiderswoningen

De meubelen van de arbeiderswoningen van Het Schip waren allemaal in de stijl van de Amsterdamse school: strak eiken met kleine donker gebeitste versieringen. Het waren in die tijd vooraanstaande meubelontwerpers, zoals Piet Kramer die de trend zetten. Maar de timmerman in de straat vertaalde dat in dit geval naar meubels voor de 'gewone' mens. Dit soort meubels leenden zich niet voor machinale vervaardiging. Omdat handwerk kostbaar was, werd er ook heel veel zelf gemaakt. Er bestonden zelfs handleidingen voor. Zo is een staande lamp met gefiguurzaagde Indische motieven een mooi voorbeeld van deze huisvlijt. Nederlands-Indië was een van de inspiratiebronnen van de Amsterdamse school.

Er waren twee slaapkamers in de arbeiderswoning, naar de tegenwoordige maatstaven is dat niet erg veel voor een gezin. Toch was dit voor velen een enorme stap vooruit. Vroeger moesten zij het met alkoven en bedsteden doen.

School en postkantoor

Toen de socialistische woningbouwvereniging 'Eigen Haard' opdracht gaf tot de bouw van woningbouwcomplex 'Het Schip' stond op deze locatie al een school. Die was enkele jaren daarvoor, in 1914, gereedgekomen. Michel de Klerk integreerde het bestaande schoolgebouw in de nieuwbouw. De school was bestemd voor de kinderen van de arbeiders. De heersende gedachte was dat een plezierige woon- en werkomgeving een positieve invloed had op het algemene welzijn van de arbeiders. Er was ook een fanfare die een eigen plek had om te oefenen en er werden uitjes naar buiten, bijvoorbeeld naar zee, georganiseerd.

Het postkantoor, onderdeel van het gebouw, stelde de bewoners in staat om mee te doen met het telefoon- en briefverkeer. Het was ook de plek waar de arbeiders hun loon kregen en gestimuleerd werden om te sparen. ■